A *PÉLDABESZÉDEK* SEPTUAGINTA-FORDÍTÁSÁNAK *(PAROIMIAI)* 1–9. FEJEZETE

Csalog Eszter

A *Mislé*, vagyis *Példabeszédek könyve* Septuagintabeli változata, a *Paroimiai* hosszú ideig méltatlanul kevés figyelmet kapott a görög Biblia szövegtörténetével kapcsolatos kutatásokban.[1] Ennek fő oka az lehet, hogy a Septuaginta legszabadabban – még precízebben mondva: „legflexibilisebben"[2] – fordított könyvéről van szó, ezért a maszorétikus szöveggel való egybevetés rendkívüli körültekintést, aprólékos munkát kíván.

A Kr. e. 2. század közepén, valószínűleg Alexandriában keletkezett[3] művel kapcsolatban az is vita tárgya, hogy vajon egy vagy több fordító munkájáról van-e szó. Mivel a nyelvi, fordítástechnikai vagy tartalmi szempontokat figyelembe véve nincsenek markánsan elkülöníthető egységek a szövegen belül, ezért a szöveget a magam részéről egy szerző munkájának tekintem.[4] A versek sorrendje nem egyezik teljes mértékben a maszorétikus szövegével; emellett a görög fordítás mintegy 145 sornyi többletet tartalmaz a héberhez képest, ezek egy része (kb. 35 sor) *duplum*, vagyis vannak versek, amelynek két fordítása is szerepel a *Paroimiai*-ban.[5] Más helyeken azonban szinte kideríthetetlen eredetű szakaszokat is találunk, ezek közül a leghíresebb a „méhek dicsérete" (6,8a-c)[6]. Természetesen a többletsorok esetében is felmerül a több fordító lehetősége, vagy az utólagos betoldás kérdése, azonban arra még senki nem tudott választ adni, hogyan és miért maradtak benne ezek az esetleges szerkesztői betoldások az eredeti verzió mellett, hiszen ez a megoldás semmilyen másik Szeptuaginta-könyvre nem jellemző.

Feltűnő a homonim gyökökön, felcserélt gyökbetűkön alapuló „félrefordítások" magas száma is. A kutatás a szöveghagyomány eme változékonyágát általában megpróbálja a *Mislé* textusának a héber kánonon belüli viszonylagosan alacsony státuszával, valamint magából a héber szövegből fakadó értelmezési nehézségekkel magyarázni.[7] Azonban a különböző szintű – betűtévesztésre, eltérő tagolásra, nem értett vagy félreértett szavakra, a *Paroimiai*-on ill. a Septuagintán belüli hasonló szakaszok harmonizációjára visszavezethető – eltérések eredményeképpen megszületett szöveg jellegzetességei tendenciózus változtatásokat sejtetnek. (*Nota bene:* Ha valóban helytálló ez a feltételezés,

[1] A legfontosabb korai művek: Schultens 1769; Lagarde 1863 1863; Baumgartner 1890; Mezzacasa 1913; Gerleman 1946. Közülük elsősorban Gerleman és Lagarde az, akiknek a kutatási eredményei máig relevánsak.

[2] Fox használja ezt a kifejezést a *Paroimiai*-jal kapcsolatban, tekintve, hogy az alkalmazott fordítástechnikák rendkívüli változatosságot mutatnak, a merev, szóról szóra történő átültetéstől az egészen szabadig (Fox, 2014, 3–17)

[3] A szakirodalom túlnyomó része az alexandriai keletkezést tartja valószínűnek. Néhány szerző mindenesetre megkérdőjelezte ezt, akik közül a legjelentősebbek Gammie (1987, 14–31) illetve Cook (1993, 25–39).

[4] A kérdést meglehetősen sok szempontból vizsgálták kutatók, azonban a *több fordító* álláspont mellett egy érv sem szól meggyőzően. Ld. Gammie 1987, 16; Tov 1990, 43-56; Cook 1997, 313, 321-322.

[5] A duplumok szakirodalmából kiemelném a következő három tanulmányt: Talmon 1984, Talshir, 1986, ill. Tov 1990.

[6] A nevezetes *plusz* szakasszal többek között R. Giese foglalkozott: Giese 1992. A témáról lásd még: Csalog 2014.

[7] Ami a Septuaginta könyveinek fordítási sorrendjét, egymásra hatását illeti, ld. pl. Tov 1981a. – Az értelmezési nehézségeket a *hapax*ok mellett (21 *hapax*, amelyet – a könyv terjedelmét is tekintetbe véve – csak Jób könyve szárnyal túl) a szöveg rendkívüli tömörsége is okozza.

ez messzemenőkig befolyásolja a fordítás felhasználhatóságát a héber *Mislé* szövegkritikájában is.[8]) Egy olyan fordítói intenció rajzolódik ki a szövegben, amely a nem zsidó környezetben élő, elsősorban fiatal olvasóit félti az „idegen" befolyástól, „idegen" tanoktól. Ez az idegen befolyás nem ritkán az idegen, parázna asszony képében jelenik meg.[9] Ezt az értelmezési lehetőséget természetesen a héber szöveg is implicite magában foglalja (sőt, a 9. fejezet asszonyai egyértelműen allegorikus alakok), azonban a fordító nem egyszer explicit módon kifejezésre juttatja a görög fordításban. Az alább olvasható első kilenc fejezeten belül legpregnánsabban két szakasz: a 2,16-18, illetve a 9,18 többletsorai tükrözik ezt az értelmezést. Mindezek fényében a szándékolatlannak tűnő betűtévesztések (melyekről elvileg kideríthetetlen, hogy a fordító által használt *Vorlage* sajátja volt, avagy ő maga olvasta félre, esetleg tudatosan változtatott rajtuk) is más értelmet nyernek. Ez a technika leginkább a targumokra, illetve a jóval későbbi midrási irodalomra jellemző.[10] Ebbe belefér egy-egy gyök mássalhangzóinak csereberéje, ad absurdum még egy – az eredeti szövegben nem szereplő – tagadószó beillesztése is (az idézett szakaszban lásd pl. 1,10, 5,16).

A szöveg más üzeneteket is hangsúlyoz. Megfigyelhető például egyfajta moralizáló tendencia: a morálisan nem teljesen egyértelmű, nem elég „szájbarágós" üzenet „pontosítása" (pl. 3,9; 6,30).[11] Feltétlenül megemlítendő még a jócselekedet (adakozás) előtérbe helyezése a templomi áldozatokkal szemben – ez a diaszpórában élők számára igencsak húsbavágó kérdés természetesen szintén nem idegen az eredeti szövegtől, azonban egyértelműen erőteljesebb hangsúlyt kap a görög szövegben.[12] Mindezek mellett általánosságban megfigyelhető, hogy a görög szöveg dinamikusabb (egyes szám helyett többes szám, puszta főnevek helyett jelzős kifejezések: 2,11); több az antitetikus parallelizmus,[13] és kevésbé nominális: sok az igével történő kiegészítés. Bár a tömörség a görög *paroimia*-irodalomnak is sajátja, mindazonáltal általánosságban elmondható, hogy a fordító a könyvet a görög nyelvi ízléshez igazította.[14] Emellett megfigyelhető a hellénisztikus gondolatvilág és filozófia egyes elemeinek beszüremkedése is, ilyen pl. a négy sarkalatos erény ideájának hatása.[15]

Alább a Septuaginta *Paroimiai* első kilenc fejezetének fordítása olvasható. Ebben a – több összefüggő szakaszt is tartalmazó – részben „állatorvosi lóként" megfigyelhetők a fentebb dióhéjban összefoglalt érdekességek. A fordítás alapvetően a Rahlfs-féle Szeptuaginta-kiadás szövege alapján, azonban egyes fontosabb helyeken más szövegvariánsok figyelembevételével is készült. A szöveg számozása – a RAHLFS-féle kiadást követve – a maszorétikus héber szöveghez igazodik, az egyszerűbb egybevethetőség kedvéért. Ez azt jelenti például, hogy a görög szövegben szereplő többletsorok *a, b, c* stb. betűjellel vannak csak elkülönítve a maszorétikusban is megjelenő soroktól. A szövegben négyféle módon jelölöm a héber szöveg maszorétikus értelmezéséhez képest eltérő részeket: *dőlt betű* jelzi a kisebb mértékű módosításon átesett szakaszt, <u>aláhúzott</u> a nagymértékben eltérő szöveget, **vastag betű** a maszorétikus szöveghez képest jelentkező többletet, * pedig a hiányt (egy csillag az egy

[8] Ld. pl. Tov 1981b; Fox 2014, 3.

[9] A téma tárgyalását ld. két (egymással vitatkozó) szerzőnél: Cook 1994 és Goff 2008, bőséges szakirodalommal.

[10] Megjegyzendő, hogy az asszonyalakok allegorikus értelmezésével a *Paroimiai* még a jóval későbbi keletkezésű *Midrás Mislé*-n is túlmegy. – A témával legelőször Baumgartner foglalkozott (Baumgartner 1890). A Szeptuaginta és a Targumok kapcsolatáról ld. Kaminka 1931–32; Tov 1987.

[11] Fox 2014, 7–8; Dick 1990, 21–26

[12] A vonatkozó szakirodalom több szempontból közelíti meg a kérdést. Ld. Gerleman 1946, 38–43; Schürer 1973–87 III.1. 138–141; Hamonville 2000, 123.

[13] Gerleman 1946, 17–26.

[14] A könyv stílusjegyeivel több szerző is foglalkozik, ld. pl. Tauberschmidt 2004.

[15] A téma összefoglalását a korábbi szakirodalommal ld. itt: Dick 1990.

szóra kiterjedő, kettő a hosszabb hiányt). A rengeteg eltérés a fő oka annak, miért nem egy standard magyar *Példabeszédek*-fordítást követtem a szövegben. A lábjegyzetekben pedig információt találhatunk arra, hogy – amennyiben ez eldönthető vagy legalábbis valószínűsíthető – az eltérés oka a maszorétikustól különböző pontozás, egyszerű betűtévesztés, harmonizáció, vagy egyéb ok-e – akár tudatosan, akár más héber szövegvariánst követve élt ezekkel a fordító. A megjegyzések forrását (elsősorban de Lagarde munkáját, illetve a *Biblia Hebraica Stuttgartiensia* 1990-es kiadásának J. Fichtner készítette apparátusát[16]) minden esetben feltüntetjük, hacsak nem saját kútfőből származik.

1. fejezet

*1*Salamonnak, Dávid fiának példázatai,
aki Izraelben *uralkodott*,
*2*bölcsesség és tanítás megismerésére,
és értelem szavainak megértésére
*3*és szavak *fordulatának*[17] **felfogására**
és *valódi* igazságosság megértésére
és **ítélet** egyenes *irányítására*,
*4*hogy adjon az *ártatlanoknak* ravaszságot,
a **fiatal** gyermeknek pedig *felfogást* és gondolatot;
*5*mert **ezeket** hallva a bölcs még *bölcsebb* lesz,[18]
az értelmes pedig kormányzásra tesz szert.
*6*És meg fogja *érteni* a példázatot és a *homályos beszédet*,
és a bölcsek beszédeit és rejtvényeiket.
*7*A bölcsesség kezdete az *Isten* félelme,
jó értelem pedig az összes cselekvőjének;[19]
az Isten iránti félelem a felfogás kezdete,
a bölcsességet és a tanítást az istentelenek semmibe veszik.
*8*Hallgasd, fiam, apád tanítását,
és ne hagyd el anyád törvényét.[20]
*9*Mert kedvesség koszorúját **adja** a fejednek,
és **arany**[21] nyakláncot a nyakad *köré*.
*10*Fiam, <u>ne</u>[22] vezessenek félre istentelen **emberek**,
és ne akard[23], ha **biztatnak** téged, mondván:
*11*Gyere velünk, <u>légy részes</u>[24] vérontásban,
rejtsünk **föld alá** *igaz* **embert** jogtalanul,

[16] A BHS kritikai apparátusát rengeteg kritika érte már; mindazonáltal egyes javaslatokat a Szeptuaginta szövegére vonatkozóan elfogadhatónak tartok.
[17] A מוסר szót valószínűleg a סור gyökből vezette le (Lagarde 1863, 5: מוסבות). A στροφὰς λόγων előfordul még: Bölcs 8,8 (αἴνιγμα-val párhuzamos, vö. 6.v.), ott a szövegkörnyezet alapján a jelentése inkább „fortélyos, titokzatos beszédű".
[18] vö. 9,9.
[19] vö. Zsolt 110,10. ill. 9,10.
[20] θεσμός: a תורה fordítása csak akkor νομός, ha Isten törvényéről van szó (Cook 1999)
[21] A codex S tartalmazza ezt a *pluszt*
[22] אם h. אל (Lagarde 1863, 6)
[23] eltérő tagolás
[24] ארב h. ערב (Lagarde 1863, 6): a fordítás így az elkülönülést hangsúlyozza

*12*emésszük föl őt, mint az alvilág, élve,
és töröljük ki emlékezetét a földről;
*13**drága vagyon**át* szerezzük meg,
töltsük meg háza*i*nkat zsákmánnyal;
*14*sorsodat vesd közénk,
közös pénztárcát birtokoljunk mindnyájan,
és egy erszényünk legyen nekünk.[25]
15 * Ne menj az úton velük,
térj el lábaddal ösvénye**i**kről,
*16*mert a lábuk bajra fut
és gyorsak a vér kiontására.[26]
*17*mert **nem** *ok nélkül* teríttetik ki a háló a * szárnyasok előtt.
*18*Mert ők, *a gyilkosságban részt vevők*[27] *maguknak* gyűjtenek **rosszat**,
a törvénytelen férfiak romlása[28] **pedig rossz.**
*19*Ezek az útjai minden *törvénytelenséget végrehajtónak*:
istentelenségük által ugyanis saját lelküket ragadjá**k** el.
*20*Bölcsesség odakint *énekeltetik*[29],
az utcákon *magabiztosan viselkedik*,
*21*A *falak*[30] tetején hirdettetik[31],
a hatalmasok kapujában ül[32],
a város kapujában *bátran*[33] mondja:
*22*Ameddig az *ártatlanok* az igazságosságból részesednek[34], **nem szégyen**ü**lnek meg;**
az *esztelenek* pedig, akik *erőszakra* törnek,
istentelenné **válva**[35] meggyűlölték az értelmet
*23*és felelősségre vonhatók lettek[36] feddés által.[37]
Íme elküldöm nektek leheletem **beszédét**,[38]
megtanítom nektek az én szava*mat.
*24*Mivel hívtalak és *nem engedelmeskedtetek*,
hosszúra nyújtottam beszédeimet és nem figyelt**etek** oda,
*25*hanem érvénytelenítettétek tanácsa**i**mat,
feddése**i**mnek pedig nem *engedelmeskedtetek*,

[25] a konszenzus szerint a második változat az eredeti (ritmikus ill. szabadabb fordítás)
[26] vö. Ézs 59,7 (Lagarde 1863, 7)
[27] ארב h. ערב
[28] 19a kétszer fordítva. καταστροφή: ארחת h. אחרית (?) (BHS)
[29] תָּרֹנָּה h. תַּרְנָּה (Lagarde 1863, 8)
[30] חֹמִיּוֹת h. חֹמוֹת (Lagarde 1863 8, BHS)
[31] תִּקָּרֵא h. תִּקְרָא
[32] duplum-sor: a *b* sorban szereplő δυναστῶν ← שערים h. másodszor מירש (hasonló duplum: Bír 5,8 ms B). Lagarde (Lagarde 1863, 8) szerint a *b* sor későbbi kéztől. Cook szerint a *b* sor a 8,3-ból került ide, akár a fordítótól származik, akár későbbi kéztől (Cook 1997, 85)
[33] valószínűleg az *infinitivus constructus*nak vett forma fordítása
[34] תאהבו h. תערבו ?
[35] להם h. להיותם (Lagarde 1863, 8)
[36] שוב h. חוב (?) (Lagarde 1863, 8) – ὑπεύθυνος: *hapax* a Szeptuagintában
[37] eltérő tagolás
[38] b kólon végéhez igazítva

[26]**ennélfogva** én is a ti romlásotokon nevetni fogok,
kárörömmel leszek[39] pedig, amikor eljön rátok pusztulás,
[27]és amikor eljön rátok *hirtelen*[40] a riadalom,
a romlás* pedig orkánhoz hasonlóan elér,
és amikor eljön rátok a nyomorúság és ostrom,
és **amikor eljön rátok pusztulás *.**
[28]**Mert lesz,** *amikor* hívtok engem, én pedig *nem hallgatlak meg titeket*,
keresnek majd engem **a rosszak** és nem fognak megtalálni.
[29]Mert meggyűlölték a *bölcsességet*,
az Úr félelmét pedig nem részesítették előnyben,
[30]a tanácsaimra sem akartak **odafigyelni**,
* feddéseimen pedig gúnyolódtak.
[31]**Ennélfogva** meg fogják enni saját útjuk gyümölcseit,
és saját *istentelenségükkel* fognak megtelni;
[32]amiatt, hogy jogtalankodtak az ártatlanokkal, *megöletnek*[41],
és a kivizsgálás[42] az *istenteleneket* elpusztítja.
[33]Aki pedig rám hallgat, *reménységben* nyugszik majd[43],
és pihen **bármiféle** rossztól való félelem nélkül.

2. fejezet

[1]Fiam, ha felfogva *parancsom szav*át elrejted magadnál,
[2]engedelmeskedni *fog* a bölcsességnek füled,
és szívedet az értelemhez fordítod,
odafordítod pedig a fiad[44] intésére.
[3]mert ha a *bölcsességet*[45] odahívod
és az értelemnek adod hangodat,
az eszességet pedig nagy hangon keresed,[46]
[4]és ha keresed őt, mint ezüstöt,
és mint a kincseket, nyomozod őt,
[5]akkor megérted az Úr félelmét
és az Isten ismeretet megtalálod.
[6]Mert az Úr ad bölcsességet,
és az ő *arcától* ismeret és értelem;
[7]és az egyeneseknek *szabadulást*[47] tesz félre,
pajzzsal **fedi be** *mentükben*[48],

[39] καταχαίρω: *hapax* a Szeptuagintában
[40] כשאוה h. כשעה (Lagarde 1863, 9)
[41] תַּהֲרָגֵם h. יַהֲרֹגוּ (Tov 1990, 426)
[42] שלות h. שאלת
[43] Vö. Zsolt 16, 9.
[44] dupla fordítás: לבך ill. לבנך (tartalmi ellentmondás az első verssel: υἱέ – υἱῷ)
[45] kivételes, hogy בינה → σοφία, de a בינה - תבונה szópárt nem tudta másképp visszaadni
[46] a *b* közelebb áll a héberhez (ezért Lagarde revizori betoldásnak tekinti – Lagarde 1863, 10), *c*-ben a Szeptuagintára jellemző fordulat: μεγάλῃ τῇ φωνῇ
[47] תושיה h. תשועה
[48] הלכי תם h. הלכיהם

[8]hogy megőrizze az ítéletek útjait,
és az őt tisztelők útját megőrzi.
[9]Akkor megérted az igazságosságot és az ítéletet[49]
és *egyenesen járod*[50] az összes jó ösvényt.
[10]Mert ha bemegy a bölcsesség az *elmédbe*,
az értelem pedig lelkednek jónak fog **tűnni**,
[11]**jó** megfontolás fog őrizni teged,
jámbor gondolat fog vigyázni rád,
[12]hogy megszabadítson téged a rossz úttól,
a férfitól, aki *semmi szavahihetőt nem* szól.
[13]Ó, akik elhagyják az egyenes utakat,
hogy a sötétség útjain járjanak,
[14]akik örvendenek a rossz**ak**nak *,
és örülnek a rossz elkorcsosodásnak[51],
[15]akik ösvényei kanyargósak,
és görbék[52] a csapásaik*!
[16]Hogy távolivá tegyenek téged az egyenes úttól
és idegenné az igaz véleménytől[53].
[17]**Fiam, ne ragadjon el a rossz megfontolás**[54] ,
amely elhagyja az ifjúkor*[55] *tanítását*,
és az *isteni* szövetségről elfeledkezett;
[18]mert a halálhoz *helyezte*[56] házát
és halotti árnyakkal[57] [**teli**] **alvilághoz** az ösvényeit;
[19]mindazok, akik azon járnak, nem fordulnak vissza,
és nem is érnek el egyenes ösvényeket,
és nem is érik el őket az élet **évei**.
[20]Mert ha jó ösvényeket jártak volna,
megtalálták volna az igazságosság **sima** ösvényeit.
[21]A *jók* lesznek a föld lakói,
és az *ártatlanok* hagyatnak meg rajta,
mert egyenesek lakoznak a földön,
és a jámborak hagyatnak meg rajta;
[22]az istentelenek útjai a földről elpusztíttatnak,
és a törvénytelenek kiirtatnak róla.

[49] δικαιοσύνη, κρῖμα: vö. 1,3
[50] מְשָׁרִים h. מֵישָׁר
[51] διαστροφή: *hapax* a Szeptuagintában
[52] κάμπυλος: *hapax* a Szeptuagintában
[53] A héber szinte ugyanaz, mint 7,5-ben, ahol viszont a fordítás nem allegorikus.
[54] κακή βουλή: vö. 11.v. βουλή καλή
[55] Esetleg: אַלֶּף h. אֶלֶף
[56] שחה h. שמה
[57] רפאים „halotti árny” ill. óriás termetű ősi kanaáni nép) itt ill. 9, 18-ban → γηγενής (A γηγενής jelentése eredetileg „ősember”, ill. „Titán, óriás”.)

3. fejezet

[1]Fiam, az én törvényeimet ne felejtsd el,
beszédeimet őrizze meg a szíved,
[2]mert *élet* hosszát és élet éveit és békességet növelnek neked.
[3]Irgalmasság**ok** és hűség**ek**[58] ne hagyjanak el téged,
függeszd azokat a nyakadba[59] és kedvességet találsz[60],
[4]és *gondoskodj* jóról az *Úr* és az emberek előtt.
[5]Légy bizalommal teljes szívedből *Isten* felé,
a te bölcsességed miatt pedig *föl* ne *emeld magad*.
[6]Minden utadban ismerd meg *azt*,
hogy egyenessé tegye útjaidat.
[7]Ne légy *eszes önmagadban*,
féld az *Istent* és hajolj el **minden** rossztól!
[8]**Akkor** gyógyulás *lesz* a testednek[61]
és *gondviselés*[62] a csontjaidnak.
[9]Tiszteld az Urat **becsületes** munkáidból.
mutass be neki zsengét **becsületességed**[63] * gyümölcseiből,[64]
[10]*hogy* megteljen magtárad a **gabona**[65] bőségével,
és *bortól* a kádjaid túlfolyjanak[66]!
[11]Fiam, ne vesd meg az Úr tanítását,
és ne is *fáradj el* tőle feddetvén,
[12]mert akit szeret az Úr, *tanítja*,
megostoroz[67] pedig minden fiat, akit elfogad.
[13]Boldog ember, aki talált bölcsességet,
és *halandó*, aki *látott* eszességet.
[14]Mert jobb azzal *kereskedni*,
mint aranynak és ezüstnek kincseivel[68] *.
[15]Becsesebb az *értékes köveknél*,[69]
nem *helyezkedik szembe vele* semmi gonosz.
Jól megismerhető[70] mindazoknak, akik közelednek hozzá.
Semmi becses nem ér föl vele.
[16]**Mert** élet hosszúsága és **élet évei**[71] a jobbjában,

[58] a szokásostól eltérő szóhasználat (bár 14,22-ban ugyanígy fordítja; ld. még: Tób 2, 14)
[59] néhány kéziratban: + írjad azokat a szíved táblájára
[60] eltérő tagolás
[61] שר h. שאר / בשר (BHS ill. Tov 1981b, 123)
[62] tartalmilag párhuzamosabb, mint a maszorétikus
[63] 11,30 hatása lehet
[64] Ld. Giese 1992, 415-416
[65] A שבע-t duplán ford. (egyszer שבר-nak olvasva) (BHS)
[66] ἐκβλύζω: *hapax* a Szeptuagintában
[67] וּכְאָב h. וְיִכְאַב (BHS)
[68] eltérő tagolás, más szófaji értelmezések
[69] vö. 31,10b és 8,11
[70] εὔγνωστος: csak a *Paroimiai*-ban (háromszor)
[71] = 8,11 b (héber szinte ua.)

baljában pedig gazdagság és dicsőség.
[16a]**Szájából igazságosság jön ki**[72],
törvényt és irgalmat hoz nyelvén.[73]
[17]Útjai *jó* utak,
és minden ösvénye békesség**ben**.
[18]Élet fája mindazoknak, akik beléfogózkodnak,
és rá, **mint Úrra** támaszkodónak biztonságos[74].
[19]Az Isten bölcsességgel alapította a Földet,
és az egeket eszességgel készítette.
[20]*Felfogás* * által a mélységek felhasadtak,
a felhők pedig hullattak harmatot.
[21]Fiam, ne térj* el *,
örizd meg a *tanács**om**at* és gondolat**om**at,
[22]*hogy éljen* a lelked
és kedvesség *legyen* nyakad körül.
[22a]**Gyógyulás lesz pedig a testednek,**
és gondoskodás a csontjaidnak,[75]
[23]*hogy* biztonságosan, **békében**[76] járjad **minden** utadat,
és a lábad ne *botoljék meg*.[77]
[24]Mert ha leülsz[78], *félelemmentes* leszel,
ha pedig alszol, édesen fogsz álmod*ni*,
[25]és nem *fogsz* félni az *elkövetkezendő eséstől*,
sem az *istentelenek* eljövendő *támadásaitól*;[79]
[26]mert az Úr lesz **minden** utadon[80]
és megtámasztja lábadat, nehogy *meginogj*.
[27]Ne tartsd [magad] távol, hogy jót **tegyél**, a *nélkülözőtől*,
ha a kezednek módjában áll *segíteni*[81]!
[28]Ne mondd*: „menj el, térj vissza és holnap megadom”,
*[holott] módodban áll **jót** tenni!*
Mert nem tudod, mit szül a holnapi [nap].[82]
[29]Ne eszelj ki barátod ellen rosszat,
aki együtt lakik és *bízik* benned!
[30]Ne *ellenségeskedj* emberrel hiába,
nehogy valami rosszat tegyen ellened.

[72] vö. Jes 45,23, bár ott kissé eltérő szóhasználat (Tov 1990, 424)
[73] 31,26 (eltérő) fordítása
[74] אשר I. h. אשר II. (homonim gyökök)
[75] ≈ 3,8.
[76] dupla ford.
[77] Szóhasználat héberben is, görögben is megegyezik a Zsolt 91,12-vel (LXX: 90,12)
[78] תשכב h. תשב (Lagarde 1863 16, BHS)
[79] héber ≈ 1,27, de a görög nem
[80] בְּכִסְלֶךָ h. esetleg בְּמִסְלָתֶיךָ (BHS)
[81] A: εὖ ποιεῖ
[82] c = 27,1b. Szövegösszefüggés ihlette átvétel, vagy pedig héber Vorlage-ban is megvolt (Tov 1990, 426).

[31]Ne vond magadra[83] *rossz* ember**ek** szidalmát,
és ne *irigyeld*[84] * útjukat,
[32]mert *tisztátalan* az Úr előtt **minden**[85] *törvénytelen*,
az igazak között **nem** tanácskozik[86].
[33]Isten átka az istentelenek háza**i**n,
az igazak lakóhelye**i** pedig megáldat**nak**.
[34]Az Úr a *kevélyeknek ellenáll*,
az alázatosoknak pedig kedvességet ad.
[35]Dicsőséget fognak örökölni a bölcsek,
az istentelenek pedig gyalázatot emel*tek* föl.

4. fejezet

[1]Halljátok, *gyermekek*[87], az apa feddését,
és figyeljetek, hogy megismerjétek *gondolatot*,
[2]mert jó ajándékot[88] *ajándékozok* nektek,
törvényemet ne hagyjátok el.
[3]Mert én is apámnak **engedelmes** fiú voltam,
és * *szeretett*[89] anyám előtt,
[4]aki*k* azt mondtá*k* és tanított*ak* engem:
támaszkodjon szav*unk* a szívedre;
[5]őrizd meg a parancsokat *[90], ** ne felejtsd el,
se ne *hagyd figyelmen kívül* szájam beszédét,
[6]se ne hagyd el azt, és *ragaszkodni fog* hozzád;
szeressed őt, és meg fog őrizni téged; [7. **]
[7]vedd körül sánccal[91], és fölemel téged,
tiszteljed őt, *hogy* átöleljen téged,
[8]hogy adjon a fejednek kedvesség koszorúját,
és *fényűzés* koszorújával *fedezzen be téged*.[92]
[10]Hallgass, fiam, és fogadd be szavaimat,
és megsokasodnak életed évei,
hogy sok útjai legyenek életednek![93]
[11]Mert a bölcsesség útja*it* tanítom neked,
járatlak[94] pedig téged egyenes ösvényeken.
[12]Mert ha mégy, nem szorul*nak* meg lépte*i*d,

[83] תִּקְנָא h. תִּקָּנֶה (Lagarde 1863, 16)
[84] תִּבְחַר h. תִּתְחַר (BHS) (esetleg 4,14, hatása)
[85] 16,5 hatása lehet
[86] συνεδριάζω: *hapax* a Szeptuagintában
[87] az alliteráció kedvéért kivételesen nem υἱός
[88] az alliteráció kedvéért
[89] יחיד h. ידיד (Lagarde 1863, 17)
[90] eltérő verstagolás
[91] סלסלה h. סללה (az idegen hatásoktól való elsáncolás a rabbinikus irodalomban is felbukkan)
[92] vö. 1,9
[93] a ὁδός talán a folytatás miatt; ζωή – βίος: standardizált szópár a *Paroimiai*-ban
[94] ἐμβιβάζω: *hapax* a Szeptuagintában

ha pedig futsz, nem *fáradsz el*.[95]
[13]Ragadd meg feddésemet, ne hagyd el,
hanem őrizd azt meg *magadnak életedül*.
[14]az *istentelenek* útjait ne járjad,
ne is irigyeld[96] a *törvénytelenek* útjait,
[15]amely helyen táboroznak, ne menj oda,
fordulj el tőlü*k* és térj ki!
[16]Mert egyáltalán nem alszanak, ha nem tesznek rosszat,
elragadtatik az álmuk, és nem pihennek[97].
[17]Mert ezek az istentelenség kenyerét kenyerezik,
és *törvénytelen* bortól *részegednek* le.
[18]Az igazak útja*i* pedig fényhez hasonlóan ragyog*nak*,
előrehalad*nak* és fényle*nek*, ameddig tetőpontjára ér a nap,
[19]az istentelenek útjai pedig *sötétek*,
nem tudják, *hogyan* botlanak meg.
[20]Fiam, beszédemre figyelj,
szavaimhoz tartsd oda füledet,
[21]hogy ne hagyjanak el téged forrásaid[98],
őrizd meg azokat a szívedben,
[22]mert élet az azokat megtalálóknak,
és egész test*nek gyógyulás.
[23]Teljes védelem*mel*[99] őrizd meg a szívedet,
mert ezekből az élet kijáratai.
[24]Vesd el magadtól a fonák szájat,
és a *hamis* ajkakat messze magadtól távoztasd!
[25]Szemeid egyenesen nézzenek,
szemöldökeid *egyenesen előre intsenek*.
[26]*Egyenes* ösvényeket *készíts* lába*i*dnak,
és * útjaidat egyenesí*tsd* ki.
[27]Ne hajolj el se jobbra, se balra,
fordítsd el lábadat a rossz **út**tól,
[27a]**Mert a jobb felőli utakat ismeri az Isten,**[100]
a bal felőliek pedig el vannak vetemedve;
[27b]**ő pedig egyenessé teszi az ösvényeidet,**[101]
útjaidat pedig békességben vezeti előre.

[95] esetleg vö. Ézs 40,31 (κοπιάω)
[96] vö. 3,31 (ζηλόω lehet „boldognak nyilvánít, dicsér" is)
[97] esetleg: יכשלו → ישכלו → ישכבו (Lagarde 1863, 18; BHS)
[98] מַעְיְנֶיךָ h. מַעְיָנֶיךָ (Lagarde 1863, 18)
[99] מכל h. בכל
[100] Lagarde szerint nem héber eredetire megy vissza, hanem keresztény interpoláció (Lagarde 1863, 19). Fox szerint görög hatású intenció (Fox 2014, 12)
[101] vö. 4,26a

5. fejezet

[1]Fiam, bölcsességemre figyelj,
szavaimra[102] fordítsd oda a füled[103],
[2]hogy megőrizd a **jó** gondolato*t:
ajkaim[104] értelmét parancsolom neked.
[3]**Ne figyelj a hitvány asszonyra**,
mert méz csepeg a parázna[105] asszony ajkairól,
amely egy ideig[106] *kellemes a torkodnak*[107].
[4]*Később* bizony keserűbbnek találod az *epénél*,
és **inkább** kiélezettnek a kétélű *kardnál*.
[5]Mert az **esztelenség** lábai *levezetik*[108]
azt, aki részesül belőle, a halál**lal** a Hádészbe,[109]
léptei pedig **nem** *támasztatnak meg*,
[6]mert az élet útjaihoz *nem jut el*,
síkosak[110] pedig az ösvényei és *nem kiismerhetőek*.[111]
[7]Most tehát fia*m, hallgass* rám,
és ne *tedd hiábavalóvá*[112] * szavaimat,
[8]Távol tedd attól utadat,[113]
ne közelíts ház*a*inak kapu*i*hoz,
[9]nehogy kiszolgáltasd másoknak *életedet*[114],
és *életedet* az irgalmatlan**ok**nak.
[10]Nehogy beteljenek idegenek az erőddel,
és munkáid idegenek ház*a*iba **kerüljenek**,
[11]és megbánjad[115] a vég*én,
amikor megemésztik tested * húsát
[12]és azt mondod majd: „Mennyire gyűlöltem a tanítást,
és a feddéseket *kikerülte* a szívem!
[13]Nem hallottam az engem nevelő és tanító szav*á*t,
és fülemet sem fordítottam oda;[116]
[14]kis híján *benne voltam* minden rosszban
a gyülekezet és a közösség közepette!

[102] 4,20-at követi
[103] παραβάλλω οὖς: *Paroimiai*-ra jellemző kifejezés (ld. még 4,20; 5,13; 22,17)
[104] שְׂפָתַי לְךָ h. שְׂפָתֶיךָ (BHS)
[105] זרה h. זונה (Lagarde 1863, 19)
[106] משמן h. מזמן ?
[107] szó szerint: megkeni a torkodat
[108] יוֹרְדוֹת h. יוֹרִידוּ
[109] eltérő tagolás
[110] σφαλερός: *hapax* a Szeptuagintában
[111] תדע h. תודע
[112] vö. 1,25 (máshol a Szeptuagintában nincs ἄκυρος)
[113] ld. még 2,16 (héber eltér)
[114] הודך h. חייך (BHS)
[115] ונהמת h. ונחמת (Lagarde 1863, 20; BHS)
[116] eltérő tagolás

*15*Igyál vizet a te *edényeidből*
és * a **kútjaid** forrásából!
*16***Ne** folyjon el **vized** a *forrásodból*[117] *,
hanem a *te* utcái*d*on **folyjék keresztül** a *te vized* *!
*17*A tied legyen egyedül,
és senki idegen ne **birtokolja közösen** teveled!
*18*A **viz**ed forrása **tied** legyen egyedül,
és légy vígan[118] a feleséged*del*, aki az ifjúságod óta a tied!
*19*Szeretett szarvas és kedves *csik*ó legyen[119] veled[120],
a sajátod vezessen[121] téged és legyen veled minden időben,
mert az ő *szeretetétől* érintve erős leszel!
*20*Ne légy sokat az idegennel,
ne is *légy* a nem sajátnak *karjai* között,
*21*mert az Isten szemei előtt vannak az ember útjai,
és minden ösvényét *figyeli*.
*22*A *törvénytelenségek* megfogják az *embert*,
és ki-ki saját bűneinek köteleivel *szoríttatik* meg,
*24*ez a *meg nem feddettekkel* végzi,
és elszakíttatott saját létfenntartásának[122] bőségéből[123],
és esztelenség* miatt *pusztult* el.

6. fejezet

*1*Fiam, ha kezességet vállalsz barátodért,
kezedet *fogod* adni *ellenségednek*;
*2*mert **erős** csapda a **férfinak** a saját ajka* ,
és saját száj*á*nak *ajkai* által es*ik* tőrbe.
*3*Tedd,* fiam, **amit én neked parancsolok**, és menekülj meg,
mert **rosszak** kezébe kerültél a barátod **miatt**[124],
menj *fáradhatatlanul*[125],
sürgessed a barátodat is, **akiért kezességet vállaltál**,
*4*ne adj álmot szemeidnek,
ne is bóbiskolj el[126] szemöldökeiddel,
*5***hogy** megmenekülj, mint az őz a *hurokból*[127],
és mint a madár *a tőrből*.

[117] מַעַיְנֶיךָ h. מַעְיָנֶיךָ (Lagarde 1863, 21) (vö. 4,21)
[118] συνευφραίνομαι: *hapax* a Szeptuagintában
[119] A legtöbb kommentár kiemeli, hogy a görög fordítás gyengíti a héber szöveg szexuális vonatkozású szakaszait (vö. Hamonville 2000, 190), mindazonáltal a ὁμιλέω ige sejtet ilyen jelentést is.
[120] vö. 23,31
[121] יְרַוֶּךָ h. יוֹרֶךָ ?
[122] βιότης: *hapax* a Szeptuagintában
[123] ברב h. מֵרֶב ?
[124] dupla fordítás: רעך → κακῶν ill. διὰ σὸν φίλον; és בקף → talán χεῖρ és διά.
[125] התרפס h. ולא־התרפא (BHS) (az egyébként is ritka gyök hitpáél alakban *hapax* a *Misle*ben)
[126] ἐπινυστάζω: *hapax* a Szeptuagintában
[127] מִיָּד h. מִצִּיָּד (BHS)

[6]Menj a hangyához, te *félénk*,
és **utánozzad**, látva útjait
és légy bölcs**ebb nála**:
[7]mert nem lévén neki birtoka[128]
sem *hajcsára* **nincs**,
sem úr **alá nincsen** [**vetve**],
[8]előkészíti nyáron az *eledelét*,
és **sok** *készletet* halmoz fel aratás idején.
[8a]**Vagy menj el a méhhez,**
és **tanuld meg, milyen dolgos**[129],
tevékenységét milyen nagyszerűen végzi,
[8b]**akinek munkáját királyok és közemberek**[130] **gyógyulásra használják,**
kívánatos mindenki számára és híres,
[8c]**noha testi erőre gyönge,**
megbecsülte a bölcsességet és így tudott **előrehaladni**[131].
[9]Meddig pihensz, te félénk?
Mikor fogsz álmodból felkelni?
[10]Egy keveset alsz*ol*, **egy keveset üldögélsz**, egy kicsit bóbiskol*sz*,
egy keveset összefon*od* a kezedet melleden;
[11]**azután** eljön[132] neked mint **rossz** útitárs, a szegénység*,
és a szükség*, mint a **jó** versenyfutó.
[11a]**Ha pedig szorgalmas**[133] **vagy, elérkezik forrásként az aratásod,**
a szükség pedig mint rossz versenyfutó, megszökik.[134]
[12]Az *esztelen* * és törvénytelen ember *nem jó* utakon jár.
[13]*Int* a szemével, lábával *jelt ad*,
és tanít ujjainak **intésével**[135] .
[14]A szívében elfordult rosszat forral minden pillanatban[136];
az ilyen zavargást kelt **a városban**[137].
[15]Ezért váratlanul eljön a pusztulása,
* gyógyíthatatlan *mély seb*[138] és **romlás**.
[16]**Mert mindennek** örül[139], amit gyűlöl az Úr,
összetörik[140] pedig lelke *tisztátalansága*[141] miatt.

[128] קצין h. קציר (Lagarde 1863, 22)
[129] ἐργάτις: *hapax* a Szeptuagintában
[130] ἰδιώτης: *hapax* a Szeptuagintában
[131] szó szerint: előrevitetett
[132] ἐμπαραγίνομαι: *hapax* a Szeptuagintában
[133] ἄοκνος: *hapax* a Szeptuagintában
[134] így szép antitetikus parallelizmus van a két versben, ugyanakkor a 8. v-hez is visszakapcsolódik (ἀμητός)
[135] ἔννευμα: *hapax* a Szeptuagintában
[136] eltérő tagolás
[137] vagy a 29,8 hatása, vagy pedig a מדינים-et kétszer fordítja (מדינה az arámiban „tartomány” mellett „város” is)
[138] ישבור h. ושבר (Lagarde 1863, 24)
[139] שֵׂשׂ h. שָׂשׂ
[140] ושבע h. ישבר (Lagarde 1863, 24), esetleg az előző verssel harmonizál
[141] vö. 3,32 és 17,15

*17*Kevély**nek** szem**e**, hamis nyelv,
igaznak vérét ontó kezek
*18*és gonosz gondolatokat forraló szív
és rosszat *tenni* siető lábak.
*19*Hazugságokat *gyújt meg* a hamis tanú,
és vitát bocsát **szerte** a testvérek között.
*20*Fiam, őrizd meg apád törvényeit,
és ne hagyd el anyád törvényeit![142]
21Függeszd azokat[143] a *lelkedre* mindig,
és fűzd nyakláncba[144] a nyakadon!
*22*Amikor jársz, *vezessed azt*[145], **és veled legyen**[146],
amikor pedig leülsz, őrizzen téged,
hogy amikor felébredsz, beszélgessen veled.
*23*Mert lámpás a törvény * parancsolat**a és** fény,
és élet útja a feddés **és a** nevelés,
*24*hogy megőrizzen téged a férjes[147] asszonytól
és az idegen [nő] *rágalmazó*[148] nyelvétől.[149]
*25*Nehogy **legyőzzön** téged a *szép utáni vágy,*
ne is ejtess zsákmányul szemeid útján,
ne is fogass el szemöldökei által!
*26*Mert a parázna nő értéke [annyi], amennyi egy kenyéré,
több férfi asszonya pedig értékes lelk**ek**et vadászik.
*27*Köthet valaki tüzet a keblébe, és a ruhái nem égnek meg?
*28*Vagy járhat valaki **tűznek** parazsán, és a lábát nem égeti meg?
*29*Így aki bemegy egy *férjes* asszonyhoz,
nem kap felmentést, sem mindaz, aki megérinti őt.
*30*Nem *csoda*, ha **elkapatik**, amikor valaki lop,
mert azért lop, hogy éhségében betöltse étvágyát.
*31*Ha pedig elkapatik, megfizet hétszeresen
és * minden vagyonát odaadva **menti meg magát**.
*32*A házasságtörő pedig esztelen**sége miatt**
pusztulást *szerez* a lelkének*,
*33*fájdalmat és szégyent áll ki,
gyalázata pedig nem töröltetik el örökké.
*34*Mert **tele van** féltékenysé**ggel** férjének indulata,

[142] második fele a maszorétikus szövegben is, és (szinte) görögül is = 1,8b
[143] = 3,3
[144] ἐγκλοίουμαι: *hapax* a Szeptuagintában
[145] A héber szöveg kétféleképpen értelmezhető: az אֹתָךְ lehet Sg. 3. f. ill. pauzális Sg. 2. m. is, míg תַּנְחֶה lehet Sg. 3. f. ill. Sg. 2. m. is (a modern fordítások általában a második megoldást követik). A versfél vége dupla fordítás (אֹתָךְ 'veled');
[146] dupla fordítás? – A fem. névmás arra utal, hogy a fordító itt már a Bölcsességre gondol, tehát a Bölcsesség és a Tóra azonosításáról van szó.
[147] רַע h. רֵעַ (BHS) (esetleg a 29. verssel való harmonizáció is belejátszik)
[148] Ben Szira használja többször a kifejezést (διαβολὴ γλῶσσα)
[149] a héber valamennyire hasonlít a 2,16-hoz, a görög nem

nem kíméli az *ítélet* napján,
[35]nem *engedi el*[150] *semmi váltságért* **a gyűlöletét**,
sok ajándék által sem egyenlíttetik ki.

7. fejezet

[1]Fiam, őrizd meg szavaimat,
parancsaimat pedig rejtsd el magadnál.
[1a]**Fiam, tiszteld az Urat, és erős leszel**[151],
rajta kívül ne félj mást!
[2]Őrizd meg parancsaimat, és élni fogsz,
és szavaimat, mint *szemek* fényét,
[3]kösd azokat ujjaidra,
írjad fel a szíved táblájára![152]
[4]Mondjad, hogy a bölcsesség a nővér*ed*,
az értelmet pedig ismerősöddé tedd magadnak,
[5]hogy megőrizzen téged az idegen és *gonosz* asszonytól,[153]
ha téged szavakkal *szívességre vesz rá*.[154]
[6]Mert *házának kapujából* az utcákra kiles*[155],
[7]hogy lát-e* az esztelen* *gyemekek* között ész nélküli ifjat,
[8][amint] elmegy* a sarkon ház*a*nak *átjáróján**
[9]és **szól** az esti sötétségben,
amikor éjszakai nyugalom **van** és sötét;
[10]*az asszony pedig találkozik vele parázna öltözetben,
aki eléri, hogy az ifjak szíve[156] **kiszökjék helyéről**[157].
[11]nyughatatlan és *kicsapong*ó[158],
a házban* pedig nem nyugszanak a lábai;
[12]egy ideig kint **kószál**[159],
egy ideig pedig az utcákon minden sarkon leselkedik.
[13]**Ezután** megragadva megcsókolta őt,
és *szemérmetlen* arccal mondta neki:
[14]Békeáldozatom van nekem,
ma teljesítem* fogadalmaimat;
[15]ezért kijöttem eléd,
és a te láttodra *vágyakozva* megtaláltalak téged.
[16]Ágytakaróval[160] terítettem le heverőmet,

[150] szó szerint: adja cserébe
[151] vö. 5,19
[152] vö. 3,3 (a hozzá fűzött lábjegyzetben)
[153] eltérő tagolás
[154] héber majdnem ugyanaz, mint 2,1, de ott a fordítás allegorikusan értelmezi
[155] alany megváltozott; párhuzamos tagolás megszűnt (6-8. v.)
[156] נצרת h. נער ?
[157] ἐξίπτασθαι szó szerint: kirepüljön; *hapax* a Szeptuagintában
[158] ἄσωτος: *hapax* a Szeptuagintában
[159] ρέμβομαι: *hapax* a Szeptuagintában
[160] κειρία: *hapax* a Szeptuagintában

mindkét oldalán bolyhossal takartam be[161], egyiptomival,
*17*behintettem[162] ágyamat *sáfránnyal*[163],
házamat[164] pedig fahéjjal.
*18*Gyere és *élvezzük* a szerelmet *hajnalig*,
nosza, ölelkezzünk szerelemben,
*19*mert nincs itt a férj*em* a ház*ban,
elment messze útra,
*20*pénztárcát vett kezébe,
sok nap múlva érkezik *vissza*.
*21*Félrevezette* őt sok beszédével[165],
szájából [kijövő] *hálóval*[166] *zátonyra vezette*[167] őt.
*22*Az pedig követte őt lépre menve[168],
amint az ökör vezettetik[169] a levágásra,
és amint a kutya *a szíjba*[170],
*23*vagy *ahogy a szarvas*[171] nyíltól találva a máján,
siet[172], mint a madár a tőrbe
nem tudva, hogy az életéért **fut**.
*24*Most tehát fiam*, hallgass* rám,
és figyelj* szájam beszédeire,[173]
*25*ne térjen el útjaira szíved, **[174]
*26*mert sokakat elejtett megsebesítvén,
és számtalanok *azok, akiket megölt,
*27*Hádész útjai a háza,
levezetnek a halál kamráiba.

8. fejezet

*1** Te a bölcsességet *hirdeted*[175], *hogy* az értelem neked engedelmeskedjen;
*2*mert a magas csúcsokon van *,
az ösvények *közepette*[176] állt meg,
*3*a hatalmasok[177] kapujánál ül,

[161] párhuzamosabb, mint a héber. Esetleg חֲטָבוֹת h. הִתִּיתִי (BHS)
[162] διαρραίνω: *hapax* a Szeptuagintában
[163] κρόκινον: *hapax* a Szeptuagintában (más szövegváltozat: κρόκος)
[164] אהלים I. h. אהלים II. homonim gyökök
[165] Itt megint a kétértelmű ὁμιλία áll (vö. az 5, 19-hez fűzött lábjegyzetet)
[166] vö. 6,5 és 22,25
[167] ἐξοκέλλω: *hapax* a Szeptuagintában
[168] פִּתְאֹם h. פְּתָאִים (Lagarde 1863, 26; BHS) – κεπφόω: hapax a Septuagintában
[169] יָבוֹא h. יֵבָא (BHS)
[170] מוּסָר h. מוֹסַר (BHS)
[171] אֱוִיל h. כְּאֵיל (BHS) (a tagolás is eltér)
[172] כמהר h. ממהר
[173] Pl. h. Sg. (a folytatás a héberben is Sg.)
[174] bizonyos kéziratokban: + és ne tévelyegj ösvényein
[175] 1,21-re utal ez is. Lásd még: Tov 1999, 213.
[176] בית h. בֵּן; ill. a 8,20-at követi
[177] vö. pl. Bölcs 6,9; 6,21: ott τυραννός-okat szólít meg

és a * bejáratoknal *énekel*.[178]
*4*Titeket hívlak, emberek,
kiküldöm hangomat az emberek fiainak,
*5*értsétek meg, ártatlanok, a fortélyosságot,
és *nevelés nélküliek*, helyezzetek be[179] szívet!
*6*Hallgassatok meg engem, mert *nemes* [dolgokat] mondok,
és ajkai[m]ról egyenes [dolgokat] hozok fel[180].
*7*Mert igazságot ismételget a *torkom*,
utálatosság pedig *előttem a hazug* ajkak[181].
*8*Igazságossággal a szájam minden beszéde,
semmi [nincs] bennük fonák, sem tekervényes[182].
*9*Minden *szemközt* van az értelmeseknek,
és egyenes a tudást találóknak.
*10*Vegyetek tanítást* és ne ezüstöt,
és tudást inkább, mint a megpróbált aranyat,
és válasszatok[183] **felfogást a tiszta arany helyett!**
*11*mert jobb a bölcsesség az *értékes kőnél*[184],
és semmi *értékes* nem méltó hozzá.
*12*Én, a bölcsesség a *tanácsnál* lakozom,
és a tudást és értelmet én *hívtam meg*.
*13*Az Úr félelme gyűlöli* a *jogtalanságot*,
és a gőgöt és az önhittséget és a gonoszok útjait;
gyűlölöm **én a rosszak** elferdült útjait.
*14*Enyém a tanács és a *biztonság*,
enyém az értelem, enyém az erő.
*15*Általam uralkodnak a királyok,
és a hatalmasok igazságos [törvényt] írnak.
*16*Általam lesznek a főemberek hatalmassá,
és az *uralkodók* általam birtokolják a földet[185].
*17*Én az engem szeretőket szeretem,
és az engem keresők megtalálnak engem.
*18*Gazdagság és dicsőség van nálam,
és *sokak* javai és igazságosság.
*19*Jobb *gyümölcsömet élvezni* az aranynál és *drágakőnél*,
és az én *gyümölcseim* **jobbak** a választott ezüstnél.
*20*Az igazságosság útjain járok,

[178] 1,20-21 hatása.Ἔξοδος h. εἴσοδος
[179] הבינו h. הכינו (BHS)
[180] מְפַתֵּחַ → ἀνοίγω (A) ill. ἀνοίξω (V); majd helyette ἀνοίσω
[181] שְׂפָתַי h. שִׂפְתַי
[182] στρραγγαλιώδης v. στραγγαλλώδης: *hapax* a Szeptuagintában
[183] ἀνθαιρέομαι: *hapax* a Szeptuagintában
[184] vö. 3,15a és 31,10
[185] a צדק mellett létező szövegvariáns az ארץ

és az ítélet ösvenyeinek közepe mentén **járok-kelek**,
*21*hogy kiosszak az engem szeretőknek vagyont,
és kincstaraikat megtöltsem **javakkal**.
*21a***Ha hirdetem nektek a naponta történő dolgokat,**
emlékezni fogok, bogy az ősidőktől fogva tartó [dolgokat] előszámláljam.[186]
*22*Az Úr *munkái* ** útjának kezdetéül teremtett engem *.
*23*E korszak[187] előtt[188] alapított[189] engem kezdetben,
*24*mielőtt a földet *alkotta volna*,[190] és *mielőtt* a mélységeket alkotta volna,
mielőtt előtörtek volna a vizek forrásai[191],
*25*mielőtt a hegyek leülepedtek volna,
az összes domb elött *nemzett engem*.
*26***Az Úr** országokat[192] és lakatlan *vidékeket* teremtett,
és ég alatti lakott[193] csúcs*ok*at.
*27*Amikor az eget készítette, vele voltam,
és amikor elválasztotta trónját a *szeleken*.
*28*Amikor erőssé tette a fenti felhőket,
és amikor szilárddá tette az *ég alatti* forrásokat,
*29***** amikor erőssé tette[194] a föld alapjait,
*30*mellette voltam [mint] hozzá illő,
én voltam az, akinek örült.[195]
Naponta örültem[196] előtte minden időben,
*31*amikor örült a lakott világot** bevégezve,
és *örült* az emberek fiaiban.
*32*Most tehát fiam*, hallgass* rám! **[197] [33. **]
*34*Boldog férfi, aki hallgat rám,
és **az ember, aki az útjaimat megőrzi**[198],
ajtómnál virrasztva naponta,
őrizve bejáratom ajtófélfáit,
*35*Mert kijárataim az élet kijáratai[199],
és a jóakarat *el van készítve* az Úrtól.
*36*Az ellenem vétkezők *vétkeznek* saját lelkük ellen,
és akik gyűlölnek engem, szeretik a halált.

[186] összekapcsolja a két szakaszt
[187] vö. Zsolt 89,2 LXX
[188] πρὸ τοῦ αἰῶνος: lehet még: „az idő előtt”
[189] esetleg נִסַּכְתִּי h. נוֹסַדְתִּי (Lagarde 1863, 29; BHS)
[190] eltérő tagolás
[191] vö. pl. Zsolt 18,16
[192] χώρας: esetleg: „lakott vidékeket”
[193] a תֵּבֵל gyakori értelmezése a Szeptuagintában (Zsolt, Ézs); a két kólon között így ellentét van
[194] בָּחוּקוֹ h. בַּחֲזָקוֹ (BHS)
[195] eltérő tagolás, προσχαίρω: hapax a Szeptuagintában
[196] εὐφραίνομαι: trilegomenon a Szeptuagintában (másik előfordulás a következő versben)
[197] néhány kéziratban +: boldogok, akik megőrzik az utamat! Hallgassátok a feddést (A: bölcsességet), legyetek bölcsek, és ne zárkózzatok el!
[198] kb. = MT 32,b
[199] מוֹצָא I. h. מוֹצָא II. homonim gyökök, és vö. 4,23

9. fejezet

[1]A bölcsesség épített magának házat,
és alátámasztotta[200] hét oszloppal.
[2]Levágta áldozatát,
kitöltötte **vegyítőedénybe** borát
és elkészítette asztalát.
[3]kiküldte *szolgáit,*
hívogat *magasztos* hirdetéssel[201] **a vegyítőedényhez mondván**:
[4]Aki esztelen, térjen be *hozzám*!
és a hiányos értelműeknek mondta:
[5]Gyertek, egyetek a kenyeremből,
és igyatok bort, amit *kevertem*[202] nektek,
[6]hagyjátok el az *esztelenséget*, és élni fogtok,
és **keressetek eszességet, hogy éljetek**[203],
és *valósítsátok meg* tudománnyal[204] az értelmet.
[7]Aki *rosszakat* fedd, szerez magának gyalázatot,
aki pedig az istentelent fenyíti, szégyenbe hozza magát[205].
[8]Ne fenyítsd a *rosszakat*, nehogy meggyűlöljen*ek* téged;
fenyítsd meg a bölcset, és szeretni fog téged.
[9]Adj a bölcsnek **lehetőséget**, és bölcsebb lesz[206],
világosítsd fel az igazat, és továbbra is [szívesen] fogadja[207].
[10]A bölcsesség kezdete az Úr félelme,
és a szentek *tanácsa* értelem,
[10a]**mert a törvényt ismerni jó értelemre [vall];**[208]
[11]mert *ilyen módon*[209] *hosszú ideig élsz,*
és kiegészülnek élet*ed* évei.
[12]**Fiam**, ha bölcs vagy * a magad számára, **bölcs leszel az embertársad számára is,**
ha pedig *rosszá válsz,* egyedül fogsz *rosszat szenvedni*.
[12a]**Aki hazugságokra támaszkodik, szeleket legeltet**,
ő maga pedig repülő madarakat fog üldözni,
[12b]**mert elhagyta saját szőlőjének útját,**
és saját földjének csapásain elkóborolt;
[12c]**víz nélküli pusztán megy keresztül**[210],

[200] חָצְבָה h. חִצְבָה (Lagarde 1863, 30; BHS)
[201] על פני מרומי קרת h. על פי מורם תקרא ill. קרת → κρατήρ (homofón szó választása)
[202] vö. 4.v. (κρατήρ)
[203] ζωή-βίος ld. a 4,10-hez fűzött lábjegyzetet
[204] דרך h. דעת?
[205] homofón gyökök (בוּז → μωμάομαι)
[206] ld. 1,5 (héber eltér)
[207] לֶקַח h. לָקַחַת
[208] valószínűleg a b sor parafrázisa
[209] בִּי h. בָּהּ (Lagarde 1863, 31; BHS)
[210] ἀναντλέω: *hapax* a Szeptuagintában

és felosztott földön kínzó szomjúságban[211],
kezével pedig terméketlenséget[212] **gyűjt be.**
*13*Az esztelen **és** arcátlan asszony falat[213] **nélkül lesz**,
aki nem ismeri a szégyenérzést[214],
*14*leült házának kapujába
egy székre *jól láthatóan az utcán,*
*15*hívogatja az elmenőket
és akik az útjaikon haladnak el:
16„Aki **közületek nagyon** esztelen, térjen be hozzám!
És az értelem nélkülieket *unszolom, mondván*:
*17*A *titkos* kenyérnek *örömmel lássatok neki,*
és az édes[215] lopott víznek!”[216]
*18*Amaz pedig nem tudja, hogy a *földből valók*[217] nála **elpusztulnak,**
és a Hádész *hurkával*[218] *találja magát szemben*.
*18a***Hanem ugorj el, ne időzz [azon] a helyen,**
ne is függeszd rá a szemedet,[219]
*18b***mert így idegen vízen lépsz át,**
és idegen folyóra térsz át,
*18c***az idegen víztől pedig tartózkodj,**
az idegen forrásból ne igyál,
*18d***hogy sok ideig éljél,**
és kiegészüljenek életed évei![220]

Bibliográfia

BAUMGARTNER 1890: Baumgartner, Antoine Jean: Étude *critique sur l'état du texte du Livre des Proverbes d'après les principales traductions anciennes*. Leipzig 1890.

BHS: Ellinger, K. et al. (eds.): *Biblia Hebraica Stuttgartiensia*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990.

COOK 1993: Cook, Johann: The Septuagint as Contextual Bible Translation – Alexandria or Jerusalem as Context for Proverbs? *Journal of Northwest Semitic Languages* 19: 25–39.

COOK 1994: Cook, Johann: זָרָה אִשָּׁה (Proverbs 1-9 Septuagint): A Metaphor for Foreign Wisdom? *Zeitschrift für Alttestamentliche Wissenschaft* 106: 469–474.

COOK 1997: Cook, Johann: *The Septuagint of Proverbs. Jewish and/or Hellenistic Proverbs? Concerning the Hellenistic Colouring of LXX Proverbs*. Leiden – New York – Köln: Brill.

COOK 1999: Cook, Johann: The Law of Moses in Septuagint Proverbs. *Vetus Testamentum* 49: 448-461.

[211] διψώδης: *hapax* a Szeptuagintában
[212] ἀκαρπία: *hapax* a Szeptuagintában
[213] פְּתִיּוּת h. פַּתּוֹת (Lagarde 1863, 32)
[214] מָה h. כְּלִמָּה (BHS)
[215] γλυκερός: *hapax* a Szeptuagintában
[216] a vers két fele felcserélődött
[217] vö. 2,18
[218] πέτευρον: *hapax* a Szeptuagintában
[219] Cook szerint utalás Lót intésére Szodoma elhagyásakor (Cook 1997, 284)
[220] a 11. versre épül

Csalog 2014: Csalog, Eszter: Salamon király esete a mikrochippel. In: Benke László (szerk.) *Otthonná tett romok: Írások Rugási Gyula hatvanadik születésnapjára*. Budapest – Pozsony: Kalligram, 77–81.

Dick 1990: Dick, Michael B: The Ethics of the Old Greek Book of Proverbs. *Studia Philonica Annual* 2: 20–50.

Fox 2014: Fox, Michael V.: A Profile of the Septuagint Proverbs. In: Nuria Calduch-Benages (ed.): *Wisdom for Life. Essays Offered to Honor of Prof. Maurice Gibert.* Berlin–New York: Walter de Gruyter, 3–17.

Gammie 1987: Gammie, John G.: The Septuagint of Job: its Poetic Style and Relationship to the Septuagint of Proverb. *Catholic Biblical Quarterly* 49: 14–31.

Gerleman 1946: Gerleman, Gillis: *Studies in the Septuagint. III. Proverbs.* Lund: C. W. K. Gleerup.

Giese 1992: Giese, Ronald L: Strength through Wisdom and the Bee in LXX-Prov 6,8a–c. *Biblica* 73: 404–411.

Goff 2008: Goff, Matthew: Hellish Females: The Strange Woman of Septuagint Proverbs and 4QWiles of Wicked Woman (4Q184). *Journal for the Study of Judaism* 39: 20–45.

Hamonville 2000: Hamonille, David-Marc (ed.): *La Bible d'Alexandrie.* tome 17. Les Proverbs. Paris: Cerf, 2000.

Kaminka 1931–32: Kaminka, Armand: Septuaginta und Targum zu Proverbia. *Hebrew Union College Annual* 8-9: 169–191.

Lagarde 1863: Lagarde, Paul de: *Anmerkungen zur griechischen* Übersetzung *de Proverbien*. Leipzig: Brockhaus.

Mezzacasa 1913: Mezzacasa, Giacomo: *Il libro dei proverbi di Salomone – studio critico sulle aggiunte Greco-alexandrine*. Roma: Società Editrice Internazionale.

Schultens 1769: Schultens, Albertus: *Proverbia Salamonis*, 1748. In compendium redegit et observationis criticis auxit G. J. L. Vogel. Halle: s. e.

Schürer 1973–87: Schürer, Emil: *The History of Jewish People in the Age of Jesus Christ*, vols. I–III. Rev. ed. by Geza Vermes, Fergus Millar and Martin Goodman. Edinburgh: Hendrickson.

Talmon 1984: Talmon, Shemaryahu: Double Readings in the Massoretic Text. *Textus* 1: 144–184.

Talshir 1986: Talshir, Zipora: Double Translations in the Septuagint. In: Claude E. Cox (ed.): *VI. Congress of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies* (SCS 23.) Atlanta, GA: Scholars Press, 21–63.

Tauberschmidt 2004: Tauberschmidt, Gerhard: *Secondary Parallelism: a Study of Translation Technique in LXX Proverbs.* Society of Biblical Literature, Atlanta: Society of Biblical Literature.

Tov 1981a: Tov, Emanuel: The Impact of the Septuagint Translation of the Pentateuch on the Translation of the Other Books. In: P. Casetti et al. (eds): *Mélanges Dominique Barthélemy.* Études *Bibliques offertes a l'occasion de son 60-e anniversaire* (OBO 38.) Fribourg, Suisse: Éditions universitaires; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 577–592.

Tov 1981b: Tov, Emanuel: *The Text-Critical Use of the Septuagint*. Jerusalem: Eisenbrauns.

Tov 1987: Tov, Emanuel: Die griechischen Bibelübersetzungen. In: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II. 20. 1. (Berlin – New York: Walter de Gruyter), 121–189.

Tov 1990: Tov, Emanuel: Recensional Differences Between the Massoretic Text and the Septuagint of Proverbs. In: H. W. Attridge et al. (eds.): *Of Scribes and Scrolls, Studies on the Hebrew Bible, Intertestamental Judaism, and Christian Origins Presented to John Strugnell* (College Theology Society Resources in Religion 5.) Lanham, MD: University Press of America, 43–56.

Tov 1999: Tov, Emanuel: Did the Septuagint Translators Always Understand their Hebrew Text? In: *The Greek and the Hebrew Bible.* Leiden: Brill, 1999. 203–218.